

schriften oproepen voor het inzenden van volksverhalen en -rijmen uit de mondelinge overlevering. Er reageerden meer dan 550 personen, die in totaal bijna 600 verhalen stuurden. Het was het begin van wat de eerste wetenschappelijke verzameling van dierverhalen, sprookjes, sagen, rijmpjes, grappige verhaaltjes en moppen van Nederland zou worden, een collectie die Boekenoogen in de loop van zijn leven via correspondentie, archiefonderzoek en aan de hand van eigen optekeningen nog danig zou uitbreiden. Boekenoogens plan om een groot Nederlands sprookjesboek in de trant van de gebroeders Grimm te publiceren, heeft hij niet kunnen realiseren. Na Boekenoogens dood belandde de verzameling in de archieven van het huidige Meertens Instituut.

De afgelopen jaren valt er een heropleving te constateren van de belangstelling voor de alledaagse mondelinge vertelcultuur, die ook de ontsluiting van de Collectie Boekenoogen ten goede komt. Alle verhalen zijn inmiddels opgenomen in de Nederlandse Volksverhalenbank, die sinds 2004 via internet toegankelijk is (www.verhalenbank.nl). De volksverhalen die Boekenoogens ijverigste informant, de arts Cornelis Bakker (1863-1933) uit Broek in Waterland, hem toezond, verschenen in 2001 in boekvorm onder de titel *Vertelcultuur in Waterland*. Het materiaal dat Boekenoogen van andere correspondenten ontving en dat hij zelf verzamelde, is thans bijeengebracht in de editie *Vertelcultuur in Nederland*.

De bundel valt uiteen in verschillende delen. De inleiding 'Verzamelaar, correspondenten en verhaalcollectie' is een diepgaande en goed leesbare studie over Boekenoogen als wetenschapper en verzamelaar. De eigenlijke editie omvat drie afdelingen: ten eerste de tot dusver niet-gepubliceerde volksverhalen uit de correspondentie, waaronder verhalen van correspondenten (432 stuks), anoniem ingezonden verhalen (49 stuks) en verhalen die Boekenoogen zelf optekende uit mondelinge en schriftelijke overlevering (110 stuks); ten tweede een heruitgave van de door Boekenoogen gepubliceerde en bewerkte sprookjes en verhalen die hij zelf in de periode 1900-1910 had gepubliceerd in het tijdschrift *Volkskunde* (134 stuks); ten derde een elftal historische volksverhalen uit de zeventiende en achttiende eeuw, die Boekenoogen uit schriftelijke bronnen had genoteerd en in 1909-1910 eveneens in *Volkskunde* had afgedrukt. Voor zover mogelijk is ieder verhaal door de editoren voorzien van een internationaal typenummer. Gedoseerde woordverklaringen onderaan de bladzijde helpen ook de niet-geoevende lezer. Registers op verhaaltypen, op namen en op zaken maken het materiaal voor verdere studie toegankelijk.

Slechts twee kanttekeningen zijn hier op hun plaats. De verhalen die Boekenoogen zelf al in *Volkskunde* had afgedrukt, zijn in deze editie andermaal gepubliceerd, hoewel de wetenschappelijke waarde van dit door Boekenoogen geredigeerde en soms ingrijpend bewerkte materiaal niet altijd zo groot is. Over de noodzaak daarvan valt te twisten. Voorts is het de vraag of uit de afwezigheid van bepaalde motieven of verhalen in het corpus kan worden geconcludeerd dat deze in de negentiende-eeuwse vertelcultuur ontbraken; we moeten er rekening mee houden dat factoren als het doorgaans wat hogere opleidingsniveau en vrouwelijk geslacht van de inzenders en wellicht ook Boekenoogens persoonlijke belangstelling een vertekening kunnen opleveren, bv. bij seksgrappen over bepaalde taboes (vgl. p. 54-55).

Vertelcultuur in Nederlands is een zorgvuldige bronnenuitgave van een unieke en omvangrijke collectie negentiende-eeuws Nederlandstalig verhaalgoed. Het materiaal verdient nader onderzoek, temeer daar het speurwerk van de editoren duidelijk maakt dat sommige verhalen ook internationaal gezien bijzonder zijn.

Hans Beelen

Jaap Grave, Peter Sprengel, Hans Vandevoorde (Hrsg.), *Anarchismus und Utopie in der Literatur um 1900. Deutschland, Flandern und die Niederlande*. Würzburg: Königshausen & Neumann, 2005. – ISBN 3-8260-3050-8. € 20,-

Deze bundel geeft in veertien artikelen een beeld van het anarchistische gedachtengoed en de daarbij behorende esthetiek die zowel het fin de siècle, de Sezession als het expressionisme hebben beïnvloed. Anders dan zovele colloquiumbundels (het gaat hier in feite om de akten van een colloquium aan de Freie Universität Berlin in oktober 2003) waaiert de inhoud niet uiteen in diverse specialistische lezingen, maar wordt een vrij coherent mozaïek geschapen die *grosso modo* de periode 1880-1920 bestrijkt in de geografische driehoek Duitsland-Vlaanderen-Nederland – overigens zonder dat er systematisch is gezocht naar wisselwerkingen tussen de drie gebieden. Zo toont Jan Moulart in zijn algemene bijdrage over het flamingantistische anarchisme aan, dat dit zijn mosterd meer uit Frankrijk dan uit Duitsland haalde, en twee 'Vlaamse' bijdragen handelen over Franstalige auteurs die zowel in Frankrijk als in België publiceerden: de stichter van het anarchistische tijdschrift *L'Humanité*

nouvelle Augustin Hamon (wiens worsteling om wetenschap en anarchisme te combineren zeer helder wordt geschet door Kaat Wils), en Emile Verhaeren. Hoe sterk anarchisme, socialisme en kunst verweven waren bij de Belgische (Frans- of tweetalige) avant-garde, valt te ontdekken in het bijna gelijktijdig verschenen boek *Anarchisten rond Emile Verhaeren* onder redactie van David Gullentops en Hans Vandevoorde (vubpress, Brussel 2005). Wie zich naar aanleiding van *Anarchismus und Utopie in der Literatur um 1900* nog meer wil verdiepen in het anarchisme in Nederland, wordt dezer dagen eveneens op zijn wenken bediend: het 26ste *Jaarboek voor vrouwenwenschiedenis* (2006) verscheen onder de titel *Idealen en illusies*, met onder meer bijdragen van Mary Kemperink over de 'nieuwe vrouw' in de Nederlandse utopistische literatuur en Marian van der Klein over 'de Nederlandse maternalisten' rond en na de eeuwwisseling. De bundel en het jaarboek vormen een broodnodige aanvulling op de gedateerde studies van Rudolf Jans' *Tolstoj in Nederland* uit 1952, en A.C.J. de Vrankrijker, *Onze anarchisten en utopisten* uit 1972.

Elisabeth Leijnse

Joep Leerssen, *De bronnen van het vaderland. Taal, literatuur en de afbakening van Nederland 1806-1890*. Nijmegen: Uitgeverij Vanilt, 2006. – 224 p. ISBN 90 77503 48 x. € 22,50

In Louis Paul Boons romans *De Kapellekensbaan* en *Wapenbroeders* heeft het aloude middeleeuwse verhaal 'Over de vos Reinaert' onmiskenbaar sporen nagelaten. Boons sympathie gaat, anders misschien dan men zou verwachten bij een anarchist, overigens niet zozeer uit naar de vrijbouter Reinaert en al evenmin naar diens aartsrivaal Isengrimus. Hij spiegelt zich als auteur vooral aan 'willem die madoc en amok maakte met zijn tijd'. Leest men *De bronnen van het vaderland*, een studie van de literatuurhistoricus Joep Leerssen, dan heeft het er alle schijn van dat Boon zich hiermee in een Vlaamse traditie plaatste waarin het verhaal over de sluwe vos als authentiek Zuid-Nederlands cultuurgoed gold. In Leerssens boek speelt de Reinaertstudie en -receptie een belangrijke rol, maar een verwijzing naar Louis Paul Boon blijft achterwege. Dit is ook niet zo vreemd in een betoog dat zich tot de negentiende eeuw beperkt. Waar Leerssen de echo's van de Reinaerttekst behandelt, concentreert hij zich bovendien op nationalistische scribenten die men, zeker waar de auteur zich een uitstapje naar de twintig-

ste eeuw permitteert, eerder aan de rechterkant van het politieke spectrum dient te zoeken. *De bronnen van het vaderland* laat overtuigend zien dat veel letterkundigen niet schroomden hun wetenschappelijke werk in dienst te stellen van politieke en nationalistische idealen.

De ondertitel van Leerssens studie – 'Taal, literatuur en de afbakening van Nederland 1806-1890' – is enigszins misleidend: Nederlandse (dat wil zeggen: Noord-Nederlandse) letterkundigen komen hier maar weinig aan bod. Het meest pregnant aanwezig zijn Jacob Grimm, Ernst Moritz Arndt en Hoffmann von Fallersleben, Duitse cultuurdragers in wier voetsporen met name de Vlaamse filologie van ná de Belgische afscheiding contouren krijgt. *De bronnen van het vaderland* is een identiteitsgeschiedenis, waarbij nationale identiteit door Leerssen geduid wordt als een constructie die 'is ontstaan in een dialoog en confrontatie met buitenlanders'. Juist grensconflicten zijn volgens Leerssen van groot belang in het proces van natievorming en dit is ongetwijfeld de reden dat hij veel aandacht besteedt aan het Nederlands-Vlaamse grensgebied en vooral ook aan het zo lang omstreden Limburg, Leerssens bakermat.

De auteur gaat in eerste instantie van de genoemde vooraanstaande Duitse germanisten de bemoeienissen met de Nederlandse en Belgische natievorming na. Zij streefden naar de aansluiting, al dan niet op termijn, van het Nederlandstalige territorium bij het Duitse, waarbij de germaanse 'volksaard', die de Nederlander en de Duitser volgens hen gemeen hadden, scherp werd afgebakend tegenover het Frans-romaanse 'karakter'. Dit zwart-wit-denken klinkt in veel van de activiteiten van auteurs als Grimm en Arndt door, niet alleen in propagandistische congres toespraken maar ook in taalstudies en filologische onderzoekingen. Bijvoorbeeld waar men het Reinaertverhaal terug probeerde te leiden naar germaanse 'oerbronnen'. Nederlandse (Jonckbloet) en vooral ook Vlaamse letterkundigen hadden hier aanvankelijk wel oren naar, maar in de loop van de eeuw benadrukten zij veeleer het bestaansrecht van een authentiek Nederlandse en Vlaamse cultuur, los van de (Hoog-)Duitse. De politieke ontwikkeling in Duitsland – de Duitse natievorming werd steeds minder een democratische en steeds meer een eenzijdig Pruisische aangelegenheid – stimuleerde deze distantie ten opzichte van de oosterburen. In dit klimaat kon de minnezanger Henric van Veldeke, van wie in 1857 de in Limburgs dialect geschreven Servaaslegende werd (her)ontdekt, een speelbal worden van de verschillende partijen, die hem beurtelings als Duits, Nederlands, Vlaams (Belgisch) dan wel Limburgs